

อ่านอัตลักษณ์เมือง: วิธีคิดว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรม ภูมิทัศน์ และถิ่นที่

สิงหนาท แสงสีหนาท

ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

อัตลักษณ์เมืองคือความหมาย ความหมายที่ก่อตัวขึ้นจากการที่ผู้คนนิยามถึงการดำรงอยู่ของตนในสภาพแวดล้อมซึ่งแฝงไว้ด้วยการกลั่นกรองคุณค่าความสำคัญของภูมิทัศน์และผังความเป็นตัวตนลงไปในกระบวนการนิยามนั้น ในแง่มุมหนึ่งอัตลักษณ์อาจเป็นดังความว่างเปล่าเมื่อสามารถผกผันแปรเปลี่ยนไปตามความคิดและความรู้สึก แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งกลับเป็นพื้นที่อันทรงพลังต่อการให้ความหมายและการนิยามความจริงของสังคม ใจกลางของกระบวนการนิยามอัตลักษณ์เมืองไม่ใช่อื่นใดนอกจากสำนึกของผู้คนที่แฝงไว้ด้วยโลกทัศน์ ทัศนคติ และวิถีชีวิต

การอ่านอัตลักษณ์เมืองต้องกระทำผ่านผู้คน ประวัติศาสตร์ และความทรงจำ มิติทางวัฒนธรรมต้องได้รับการพิจารณาร่วมกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เมื่อการวิเคราะห์อัตลักษณ์เมืองคือการเข้าถึงประสบการณ์และความนึกคิดของผู้คนที่มาต่อพื้นที่ ถิ่นที่ (Place) จึงเป็นศูนย์กลางของการวิเคราะห์ความหมาย ความตั้งใจ และการกระทำของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อม เนื่องด้วยสำนึกต่อถิ่นที่เป็นผลจากการรับรู้และตีความโดยคนในถิ่นซึ่งมีสำนึกต่ออัตลักษณ์ร่วมของพื้นที่ต่างจากคนอื่น การทำความเข้าใจอัตลักษณ์เมืองผ่านสำนึกเหล่านี้ย่อมต้องอาศัยประวัติศาสตร์และความทรงจำของผู้คนที่ก่อร่างปรับเปลี่ยนชุมชนในเมือง ประสบการณ์ของผู้คนหลากหลายชนชั้นในพื้นที่ และความปรารถนาของเขาเหล่านั้นต่อการสร้างภาพแทนความจริงให้แก่สภาพแวดล้อมที่สะท้อนให้เห็นถึงการแฝงฝังโครงร่างอัตลักษณ์ทางสังคมและตัวตนลงในภูมิทัศน์ กระบวนการทางปัญญาของมนุษย์ต่อการให้ความหมายแก่สภาพแวดล้อมนี้มีความสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นมนุษย์ในพื้นที่และความเป็นสังคมในภูมิทัศน์ที่ควรถูกสรรค์สร้าง สื่อสาร และตราตรึงสังคมให้คงอยู่ในสิ่งที่เรียกว่าอัตลักษณ์เมือง

คำสำคัญ: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมือง | อัตลักษณ์ | สำนึกร่วม | สำนึกต่อถิ่นที่

Reading Urban Identity: Approach to Culture, Landscape and Place

Singhanat Sangsehanat

Department of Urban Design and Planning,
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Abstract

Urban identity is the meaning governed by the ways in which people recall of human existence in the environment where evaluations and self-identities are embed in that processes of recognition. Even though identity could not sustained because of change of idea and emotion, it becomes a powerful sphere for the period of time to identify the social meaning with respect to a regime of truth. Constituted by worldview, preference and ways of life, consciousness in this sense is centre to interpret of social and urban identity.

Reading urban identity has to be proceeded of people, history and social recognition. Comprising of cultural and physical dimensions, determinations of Identity can be delivered. Regarding influences of people's experiences and concepts of space, place is fundamental to analyse the meanings, intentions and practices that people hold for the environment. Urban identity must be scrutinized of people's sense of place, and it is crucial to note that the insideness perception is a cornerstone to define the place as well as the collective identity of space. Considerations for urban identity, therefore, are achieved by way of the history of how people form and transform their communities, the experience in spaces that dynamic of social groups and classes are found, and the aspiration for the environment where social- and self-identities are constructed as a representation for the place. Human recognition is essential to understand human and social existence in spaces, disclosing how the environment communicates and attaches society to what is call urban identity.

Keywords: Urban Cultural Landscape | Identity | Collective Consciousness |
Sense of Place

1. บทนำ

“เราอยู่ในเมืองที่ขาดอัตลักษณ์” วลีเช่นนี้เป็นสิ่งที่ได้ยินจนคุ้นชินในสังคมเมืองของไทยทั้งที่เราเกิด อาศัย และเติบโตใหญ่อยู่ในเมือง เรารู้จักชอย ถนน อาคาร และตำแหน่งแห่งหนในถิ่นที่อยู่หรือไปถึงเราใช้เวลาทั้งวันในเมืองเพื่อเดินทาง เรียน ทำงาน สังสรรค์ และพักผ่อน เรามีพื้นที่ส่วนตัวตรงนี้และก็รับรู้ว่ามีพื้นที่ส่วนรวมอยู่ตรงนั้นที่ทุกคนพอจะเข้าไปใช้ได้ เรารู้จักเมืองของตนเองดีพอสมควรแต่เรื่องที่รบกวนจิตใจอยู่เสมอคือความรู้สึกว่าถิ่นที่เราอาศัยและใช้ชีวิตอยู่นั้นขาดอัตลักษณ์ เราจำได้ถึงย่านชุมชนเก่าและจำได้แม่นถึงอาคาร สถานที่ และห้าง (สรรพสินค้า) ใหม่ๆในเมือง แต่ความทรงจำเหล่านั้นกลับดูคับแคบ เลื่อนลอย และเลื่อนราง เมื่อถูกถามจากคนต่างถิ่นถึงภาพจำของเมือง ความน่าสนใจ หรือแม้แต่จะบอกวาละแวกบ้านของเรานั้นเป็นอย่างไร หลายครั้งที่ทวนย้อนเป็นคำถามต่อตนเองและทุกครั้งก็ปล่อยผ่านไปเพราะไม่มีคำตอบใดเด่นชัดอยู่ในนั้น หากสิ่งนี้คือภาพสะท้อนที่เป็นจริง เราก็ได้ยอมรับแล้วว่าความรู้สึกและจิตสำนึกของผู้คนไม่เคยแยกขาดไปจากอัตลักษณ์เมือง และอัตลักษณ์เมืองก็ส่งผลต่อความทรงจำและความผูกพันที่มีคุณค่ายังลึกลงไปในแต่ละบุคคล

2. อัตลักษณ์

อัตลักษณ์ (Identity) คืออะไร อัตลักษณ์เป็นผลจากการคิด การตีความ และการอธิบายความจริงของผู้คนและสังคม อัตลักษณ์เป็นมโนทัศน์ที่สัมพันธ์กับตรงนี้และตรงนั้น (Here and There) ตัวฉันและคนอื่น (Self and Other) ผู้กระทำและสิ่งที่ถูกกระทำ (Subject and Object) (Feungfusakul, 2000: 85-88)

Subject มีรากศัพท์จากภาษาลาตินที่แปลว่า “โยนไว้ข้างใต้” ซึ่งสื่อถึงสิ่งที่มีความสำคัญ มีอิทธิพล และเป็นจุดเริ่มต้นของสิ่งอื่น ในขณะที่ Object ซึ่งแปลว่า “โยนไว้ตรงข้าม” นั้นสื่อถึงสิ่งที่ถูกกระทำ ตกอยู่ใต้อำนาจ และเป็นผลตามมา (เพ็งอ้าง: 86) ในยุคหนึ่ง คนหรือปัจเจกบุคคลถูกมองว่ามีคุณสมบัติเฉพาะตัวอันโดดเด่นกว่าสิ่งอื่น มีอิทธิพลเหนือสรรพสิ่ง และเป็นฐานรากของสังคม Identity จึงเคยถูกใช้ด้วยคำว่า “เอกลักษณ์” ซึ่งหมายถึงคุณลักษณะอันเป็นเอกของคนหรือสิ่งหนึ่งจากสิ่งอื่น ความเป็นปัจเจกและตัวฉันถูกมองว่าอยู่เหนือทุกสิ่งและเป็นจุดเริ่มต้นของชุมชนและสภาพแวดล้อม แต่ในเวลาต่อมาความเป็นปัจเจกและตัวฉันถูกท้าทายว่าไม่ได้อยู่เหนือสรรพสิ่ง หากแต่ความนึกคิด จิตสำนึก และการกระทำหรือไม่กระทำของเราเป็นผลสะท้อนจากโครงสร้างสังคมและอยู่ภายใต้สัญญาณที่ถูกสื่อสารออกมาจากสภาพแวดล้อม ในปัจจุบัน ตัวฉันกับคนอื่น ปัจเจกกับสังคม ตรงนี้และตรงนั้นไม่ได้ถูกมองว่าแยกขาดออกจากกันและไม่ใช่เรื่องของการถกเถียงว่าจะอะไรเกิดขึ้นก่อน แต่คู่ตรงข้ามระหว่างปัจเจกกับสังคมกลายเป็นปริมาตรต่อการพิจารณาถึงปฏิสัมพันธ์ที่ส่งผ่านไปมาตลอดจนกระบวนการก่อตัวและแปรเปลี่ยนของอัตลักษณ์ คำว่า “เอกลักษณ์” จึงถูกแทนด้วยคำว่า “อัตลักษณ์” ซึ่งเป็นผลจากการที่เราไม่ได้ให้ความสำคัญกับปัจเจกภาพแต่เพียงอย่างเดียวและไม่เชื่อว่าคุณสมบัติของสิ่งใดว่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเป็นเอกภาพจากสิ่งอื่น เมืองของเราขาดอัตลักษณ์หรือเราเองที่ไม่รู้ว่าอ่านอัตลักษณ์ของเมืองอย่างไร ไม่เป็นการยากเลยที่จะบ่งชี้ลักษณะของเมืองหรือชุมชนจากภูมิทัศน์ที่ปรากฏจากเส้นทาง อาคาร หรือสถานที่สำคัญ แต่สิ่งเหล่านั้นเป็นอัตลักษณ์ของเมืองหรือไม่ Kevin Lynch (1960) กล่าวว่ากระบวนการทางปัญญาของมนุษย์ก่อให้เกิดภาพจำ (Cognitive Image) ของภูมิทัศน์ที่ปรากฏในเมืองซึ่งเรียกว่าแผนที่ทางจิต (Mental Map) ภาพจำซึ่งตราตรึงอยู่

ในกระบวนการนั้นในที่สุดแล้วกลายเป็นจินตภาพ (Image) ภายในมโนทัศน์ของแต่ละบุคคล และองค์ประกอบที่ช่วยให้มนุษย์จดจำเมืองได้ดี คือ เส้นทาง (Path) เส้นขอบ (Edge) ภูมิสัญลักษณ์ (Landmark) ชุมทาง/ชุมชน (Node) และย่าน (District) ถึงกระนั้น เขาเองก็ได้เตือนว่าจินตภาพส่วนรวมของสังคม (Public Image) ไม่ใช่แค่สิ่งที่มองเห็นด้วยตาและองค์ประกอบเหล่านั้นก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของภาพจำ ผู้คนมักไม่ได้คิดถึงลักษณะทางกายภาพของเมืองเพียงด้านเดียวเมื่อถูกถามถึงอัตลักษณ์ในถิ่นของตน แต่ผู้คนระลึกถึงประสบการณ์ของตนเองในภูมิทัศน์ซึ่งแน่นอนว่าสิ่งที่เขาเห็นนั้นต่างจากนกออกแบบชุมชนเมือง นักออกแบบภูมิทัศน์ หรือสถาปนิก

อัตลักษณ์เป็นความหมายเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของผู้คนว่าเป็นใครในภูมิทัศน์และสิ่งใดในภูมิทัศน์ที่มีความสำคัญต่อเขา คำตอบที่มีให้แก่อัตลักษณ์เมืองจึงแตกต่างออกไปจากแต่ละบุคคลซึ่ง “แฝง” ไว้ด้วยการถ่วงคุณค่าความสำคัญของภูมิทัศน์ และ “ฝัง” ความเป็นตัวตนของเขาไว้ในคำตอบนั้น

เราจึงเห็นสภาพแวดล้อมตามที่เป็นจริงหรือไม่ มนุษย์ไม่ได้รับรู้สภาพแวดล้อมตามที่เป็นจริงแต่รับรู้จากสิ่งที่เชื่อว่าเป็นจริงโดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมแฝงฝังอยู่ และความสัมพันธ์นั้นก็ถูกสื่อสารออกมาจากสภาพแวดล้อมที่ถูกสร้างซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์ (Rapoport, 1977: 38; Rapoport, 1990: 178) ภาพจำในมโนทัศน์ของมนุษย์ดังที่ Kevin Lynch กล่าวถึงจึงเป็นความจริงที่ถูกบิดเบือน ภาพจำที่บิดเบือนโดยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมว่าอะไรที่ผู้คนสนใจจดจำ สิ่งใดมีความสำคัญ หรือแม้แต่สิ่งใดที่เขาชอบหรือไม่ชอบ (Knox, 2001: 241) ในนัยนี้ ความหมายเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมจึงเป็นการผลิตความหมายเกี่ยวกับความจริง การนิยามความจริงที่เรียกว่าวาทกรรมโดยเป็นการนิยามภูมิทัศน์ นิยามการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในภูมิทัศน์ และนิยามตนเอง อัตลักษณ์ไม่ใช่เพียงลักษณะเด่นของสภาพแวดล้อมแต่รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมในแหล่งนั้นๆ ความสัมพันธ์ของการใช้งานทรงจำ ผูกพัน ไปจนถึงความปรารถนาและทะยานอยากต่อการดำรงอยู่หรือไม่ดำรงอยู่ของตนในสภาพแวดล้อม

3. ความว่างเปล่า

อัตลักษณ์เมืองมีคุณค่าความสำคัญและมีพลวัตไม่อยู่นิ่ง เมื่อผู้คนนิยามความหมายของภูมิทัศน์ผ่านความสัมพันธ์ของตนเองกับสภาพแวดล้อมจากความคุ้นเคย ความรัก และความผูกพัน อัตลักษณ์ที่ก่อตัวอยู่บนประสบการณ์จึงคงอยู่ชั่วขณะหนึ่งจนกว่าประสบการณ์นั้นผ่านพ้นหรือการระลึกถึงได้แปรเปลี่ยนไป

เมื่ออัตลักษณ์คือความหมายจึงเป็นความว่างเปล่าและเมื่ออัตลักษณ์คือความว่างเปล่าจึงเป็นพื้นที่อันทรงพลังต่อการนิยามสังคมและชุมชนเมือง อัตลักษณ์ในเบื้องต้นที่สุดคือ “ความว่างกลวง” (Feunfusakul, 2000: 81) อัตลักษณ์ไม่ใช่ความจริงแต่เป็นความหมายเกี่ยวกับความจริงของผู้คนและสังคม ความหมายย่อมเทียบเคียงไม่ได้กับความจริงแต่ในหลายคราความหมายกลับมีความสำคัญยิ่งเพราะเป็นภาพในมโนทัศน์ซึ่งใช้แทนความจริงที่ส่งผลต่อความเชื่อ ความศรัทธา และมุมมองต่อสิ่งปรากฏ ความจริงคือพื้นที่ที่ถูกพิจารณาแต่กระบวนการทางปัญญาที่แฝงไว้ด้วยประสบการณ์และเจตจำนงคือเครื่องมือต่อการนิยามความจริง ต่อการนิยามอัตลักษณ์ และต่อการนิยามการดำรงอยู่ของคนและภูมิทัศน์ การสถาปนาความจริงและสร้างภาพแทนความจริงนั้นย่อมแตกต่างออกไปในแต่ละกลุ่มสังคม เมื่อเมืองเป็นที่ประชุมรวมความหลากหลายของสังคมแล้วนั้นอัตลักษณ์เมืองจึงเป็นที่ประชุมรวมแห่งวาทกรรมของการสถาปนาความจริง

ภาพที่ 1: อัตลักษณ์เมืองซึ่งขึ้นอยู่กับค่านิยมความจริงของแต่ละกลุ่มสังคมและปัจเจกบุคคล

อัตลักษณ์เมืองดำรงอยู่ได้ด้วยการจำแนกความเป็นอื่น ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (Charoensin-O-Larn, 1999) กล่าวถึงวาทกรรม (Discourse) คือ ระบบของการผลิต/สร้างมโนทัศน์หนึ่งๆซึ่งมักแฝงอยู่ในรูปความรู้ ความจริง ความเป็นธรรมชาติ รวมถึงสิ่งที่เราเห็นว่าเป็นความปกติธรรมดา แต่สิ่งเหล่านั้นได้วางระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ เจื้อนใจ และความเป็นไปได้ในการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง การศึกษาภูมิทัศน์เมืองที่สืบย้อนไปถึงการจำแนกมโนทัศน์ทางสังคมปรากฏอยู่ในงานของ Saverio Muratori และ Gianfranco Caniggia (2001) ซึ่งทำการศึกษากระบวนการก่อตัวของภูมิทัศน์เมืองและอ่านรูปทรงเมืองผ่านการแยกแยะประเภทขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โครงสร้าง ระบบ ไปจนถึงองค์พหุของโครงข่ายเมือง (Urban Tissue) เขาค้นพบว่าประเภท (Types) เป็นผลของโครงสร้างความรู้ วัฒนธรรม และความปรารถนาของปัจเจกและสังคมซึ่งแฝงอยู่ในความคิดและเจตนาของนักออกแบบและผู้สร้างอาคารในแต่ละยุคสมัย ความสัมพันธ์ระหว่างประเภทรูปทรงเมืองกับความนึกคิดที่ถูกจำแนกนั้นสะท้อนให้เห็นถึงการนิยามความจริงที่เปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลงนั้นก็ต้องอาศัยการก้าวข้ามภาพแทนความจริงจากภาพหนึ่งไปสู่อีกภาพใหม่โนทัศน์ อัตลักษณ์เมืองจึงเป็นเรื่องของวาทกรรมต่อการสถาปนาความจริงและการเก็บกตปิดกั้นวาทกรรมในแบบอื่นหรือโนทัศน์อื่น (Charoensin-O-Larn, 1999: 327-328) และเมื่อการนิยามความจริงของคนและสิ่งต่างๆ ในภูมิทัศน์หนึ่งไม่พ้นที่จะต้องจำแนกแยกแยะว่าสิ่งใดรวมอยู่และสิ่งใดไม่เกี่ยวข้อง อัตลักษณ์จึงเป็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อำนาจต่อการบ่งชี้ความสำคัญในภูมิทัศน์และชี้ความเป็นอื่นโดยการลดทอนคุณค่าและลดทอนอำนาจของสิ่งอื่นไปพร้อมกัน

อัตลักษณ์ยังเป็นเรื่องของชนชั้น มโนทัศน์ชนชั้นในแง่ภูมิศาสตร์เมืองได้รับอิทธิพลอย่างมากจากทฤษฎีมาร์กซิสต์ซึ่งวิพากษ์โครงสร้างสังคมของวิธีการผลิต (Mode of Production) จากประวัติศาสตร์ทุนนิยมและการแทรกตัวของทุนนิยมที่เข้าสู่ชุมชนจนก่อให้เกิดกระบวนการแยกตัวของ

ชนชั้น ความสนใจในเรื่องของชนชั้นไม่ได้หยุดอยู่เพียงเรื่องทางเศรษฐกิจและวิถีการผลิตซึ่งเป็นฐานล่างทางสังคม แต่รวมถึงอิทธิพลของทุนนิยมที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงภาพระดับบนของความคิดและทัศนคติของคนในสังคมเมือง สิ่งเหล่านี้เองที่กำหนดอัตลักษณ์ของปัจเจกและเป็นตัวเชื่อมผู้คนเข้ากับโครงสร้างส่วนรวมของสังคม ความหมายเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของผู้คนจึงผูกโยงอยู่กับว่าเป็นใครในวิถีการผลิตและเป็นชนชั้นใดในเมือง¹ ในนัยนี้จิตสำนึก วิถีคิด และภูมิทัศน์จึงสัมพันธ์กับชนชั้นและการต่อสู้ของชนชั้น ภาพแทนความจริงในสังคมไม่ได้ปรากฏเป็นอัตลักษณ์ร่วมหนึ่งเดียวหากแต่เป็นพหุลักษณะของความจริง ความจริงที่มีหลายด้าน และอัตลักษณ์เมืองซึ่งในที่นี้หมายถึงความหมายและความสำคัญของภูมิทัศน์ที่ผู้คนระลึกถึงนั้นต้องถูกศึกษาอย่างเท่าเทียมจากทุกชนชั้น

อัตลักษณ์เมืองคือการนิยามความหมายถึงการดำรงอยู่ของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมซึ่งแฝงไว้ด้วยการถ่วงดุลคุณค่าความสำคัญของภูมิทัศน์และฝังความเป็นตัวตนลงไปในการบวนการนิยามนั้น การนิยามความหมายนั้นเป็นผลผลิตของกระบวนการทางปัญญาต่อการนิยามความจริงเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของผู้คน ซึ่งแฝงไว้ด้วยวาทกรรมและฝังไว้ด้วยประสบการณ์ เจตนา และอำนาจแห่งชนชั้นต่อการสร้างภาพแทนความจริงดังที่ปรารถนาหรือภูมิทัศน์ที่ระลึกถึง การนิยามอัตลักษณ์เมืองสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางกายภาพ (Physical Space) กับพื้นที่ทางความคิด (Mental Space) ความสัมพันธ์นั้นไม่ได้ตรงไปตรงมาหากแต่เชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องระหว่างบุคคล สังคม และภูมิทัศน์ ซ่อนเร้นไว้ด้วยตัวตน ประสบการณ์ ความต้องการ และการดำรงอยู่ของตนเองในพื้นที่ทางสังคมซึ่งแปรผลออกมาเป็นความหมายที่ผู้คนมีให้แก่เมือง

4. ภูมิทัศน์ปรากฏ

อัตลักษณ์คือความหมายและความหมายนั้นก็ปรากฏอยู่ในภูมิทัศน์ การตั้งถิ่นฐานมนุษย์อยู่บนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมที่เรียกว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างเป็นผลสัมฤทธิ์ทางปัญญาและภูมิศาสตร์ที่ถูกสร้างก็ไม่ได้แยกขาดจากมิติทางวัฒนธรรม ปรากฏการณ์ของสภาพแวดล้อมเกิดขึ้นจากวิถีชีวิตและพฤติกรรมของมนุษย์ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะต่างๆที่ได้กระทำต่อภูมิทัศน์ (Karntak and Weerataweemat, 2015; Spencer and Thomas, 1969) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นการคงอยู่ของมนุษย์ภายในพื้นที่ซึ่งเป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติและเป็นผลผลิตอย่างเจาะจงของวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มที่มีต่อสภาพแวดล้อม ความต้องการของมนุษย์ภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมกับการรองรับได้ของธรรมชาติ ก่อให้เกิดกระบวนการปรับสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกเรียกว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Kirdsiri, 2008)

การปรับสภาพแวดล้อมเมืองภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมปรากฏเป็นรูปทรงและลักษณะของเมืองที่เรียกว่าสัณฐานเมือง (Urban Morphology) เมื่อรูปทรง (Form) คือโครงสร้างทางกายภาพ และลักษณะ (Character) คือประเภทที่เฉพาะเจาะจง แก่นแกนแห่งคำถามที่มีต่อสัณฐานเมืองคือลักษณะเฉพาะของรูปทรงเมืองนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร แรกเริ่มนั้นการศึกษาสัณฐานเมืองมุ่งความสนใจไปที่การวิเคราะห์ยุคสมัยการเติบโตเมืองจากการจำแนกโครงสร้างถนน อาคาร และแปลงที่ดิน แต่องค์ประกอบ

¹ แนวคิดมาร์กซิสต์ อ่านเพิ่มเติมใน Feunfusakul (2000: 101); Ganjanapan (2012: 43-44); Hall (1998: 26-29); Leangpaseart (2018: 1-6)

ทางกายภาพเพียงด้านเดียวไม่อาจช่วยอธิบายปรากฏการณ์ได้ทั้งหมดเนื่องด้วยรูปทรงเมืองเป็นผลผลิตจากการกระทำของมนุษย์และบริบทแวดล้อมในสังคม กฎีทัศน์ที่ปรากฏจึงมีปฏิสัมพันธ์อย่างซับซ้อนกับความ เป็นปัจเจกบุคคล กลุ่มสังคม และถิ่นที่ การอธิบายเมืองบนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมจึง ต้องผนวกรวมบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการร่างและแปลงเมือง อาทิ การก่อตัวของชุมชน การเคลื่อนย้าย ของทุน การสร้างรัฐชาติ อิทธิพลของศาสนา และองค์ประกอบอื่นในทางวัฒนธรรม (Hall, 1998: 30) โดย เหตุนี้ การศึกษาสัณฐานเมืองคือการอ่านรูปทรงเมืองแต่เหตุที่ไม่ใช่คำว่ารูปทรงเมืองเพราะมิติสัมพันธ์ของ เมืองที่มากกว่าแค่รูปทรงและกฎีทัศน์ สัณฐานเมืองไม่ได้ถูกสร้างขึ้นอย่างไรเหตุผลหากแต่ถูกเขียนขึ้นโดย เจตจำนงและเราก็รับข้อความนั้นผ่านการสื่อสารที่แฝงอยู่ในกฎีทัศน์ ความหมายที่ถูกสร้างและการสื่อสารออก มาจากสภาพแวดล้อมเมืองจึงเป็นสิ่งที่ต้องถูกตีความถึงคุณค่า ความเชื่อ และปฏิบัติการเชิงอำนาจเหล่านั้น²

กฎีทัศน์จากสิ่งที่เห็นหมายถึงองค์ประกอบทางกายภาพแต่ในเบื้องลึกคือความสัมพันธ์หลากหลายระดับของ มนุษย์กับสภาพแวดล้อม รูปทรงเมืองเป็นผลรวมจาก 5 องค์ประกอบ คือ 1) โครงสร้าง (Structure) ได้แก่โครงสร้าง ที่เปิดโล่งหมายถึงโครงข่ายทางธรรมชาติ แม่น้ำ ถนน และพื้นที่เปิดโล่งอื่นในเมือง และโครงสร้างที่ถูกปิดล้อม(จากที่ ว่าง)หมายถึงบล็อกถนน แปลงที่ดิน และกลุ่มอาคาร 2) การเข้าถึง (Accessibility) หมายถึงโครงข่ายเส้นทางสัญจร ของมนุษย์ต่อการเข้าถึงพื้นที่ 3) ความหนาแน่น (Density) หมายถึงความหนาแน่นของอาคารและสิ่งปลูกสร้าง ความหนาแน่นของคน ตลอดจนความเบาบางหรือแออัดจากการรับรู้ 4) การใช้ประโยชน์ที่ดิน (Land Use) หมายถึงกิจกรรมการใช้งานทั้งในอาคารและพื้นที่เปิดโล่ง 5) อาคาร (Building) หมายถึงประเภท รูปร่าง ลักษณะ ขนาด ความสูง การจัดวาง ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาคารกับอาคาร อาคารกับที่ว่างและถนน และอาคารกับมนุษย์ อย่างไรก็ตาม เราไม่อาจพิจารณาเมืองด้วยมุมมองทางกายภาพเพียงด้านเดียวแต่ต้องอ่านกฎีทัศน์เมืองด้วย ความตระหนักว่าเป็นผลผลิตจากการกระทำของมนุษย์ คำถามที่ควรมีขึ้นกับกายภาพเมืองเหล่านั้นคือวิวัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆของเมืองกับการดำรงอยู่ของผู้คนและสังคมนั้นเป็นอย่างไร Karl Kropf (2009: 105-120) กล่าวถึงรูปทรงเมืองที่ว่าด้วยการกระทำของมนุษย์โดยจัดให้องค์ประกอบด้านกายภาพเมือง เป็นเพียง 1 ใน 4 ด้านของความสัมพันธ์ภายในรูปทรงเมือง ความสัมพันธ์ทั้งหมดที่เขากล่าวถึง ได้แก่ ความสัมพันธ์ของ กายภาพเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับกายภาพเมือง การเคลื่อนที่หรือเคลื่อนย้ายทรัพยากร และความสัมพันธ์ ด้านเวลา

จิตสำนึก ความนึกคิด และการกระทำของมนุษย์ยังแปรผันกับมิติขอบเขตพื้นที่และโครงสร้างเมืองที่ ถูกพิจารณา พื้นที่ปรากฏอันเป็นผลจากการกระทำของมนุษย์และสื่อความหมายต่อมนุษย์นั้นไล่เรียงได้ตั้งแต บ้าน ถนน(หรือละแวกบ้าน) เมือง ภูมิภาค และประเทศ (Norberg-Schulz, 1971 อ้างถึงใน Relph, 1976: 21) โดยขอบเขตพื้นที่ระดับต่างๆมีความสัมพันธ์ต่อกันภายในโครงสร้างแนวตั้ง (Vertical Structure) กล่าว คือ บ้านเป็นส่วนหนึ่งของถนน ถนนเป็นส่วนหนึ่งของเมือง และอื่นๆไล่เรียงกันไป เป็นต้น นอกจากนี้โครงสร้าง แนวตั้งแล้วแต่ระดับพื้นที่ก็มีโครงสร้างแนวนอน (Horizontal Structure) ในตัวเอง โครงสร้างแนวนอน นั้นประกอบด้วย 1) ความเป็นย่าน (District) หรืออาณาบริเวณที่เป็นผลสะท้อนจากประสบการณ์และความ

² มุมมองต่อกฎีทัศน์แจกเช่นตัวอักษร (Text) คือ แนวคิดที่ว่ากฎีทัศน์นั้นถูกอ่านและเขียนโดยปัจเจกและกลุ่มสังคม และสื่อกลางนั้นคือสัญญาณที่ปรากฏอยู่ในสภาพแวดล้อม อ่านเพิ่มเติมใน Knox and Marston (2001: 235)

สนใจของกลุ่มสังคม 2) เส้นทาง (Path) ที่เปิดการเข้าถึงพื้นที่ข้างต้นซึ่งสะท้อนให้เห็นทิศทางและความเข้มข้นของประสบการณ์และความใส่ใจเหล่านั้น 3) ถิ่นที่ (Place) คือผลแห่งความเข้มข้นในประสบการณ์และความผูกพันกับพื้นที่ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นคนในถิ่นนั้น (Relph, เพิ่งอ้าง: 20-22)

ภาพที่ 2: ภูมิทัศน์ที่ถูกผลิตสร้างจากผู้คนหลากหลายชนชั้นในเมือง

เมื่อการทำความเข้าใจอัตลักษณ์คือการหยั่งถึงประสบการณ์และความนึกคิดของผู้คนที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ถิ่นที่ (Place) จึงเป็นศูนย์กลางแห่งความหมาย ความตั้งใจ และการกระทำของมนุษย์ต่ออัตลักษณ์เมือง เนื่องด้วยถิ่นที่เป็นผลจากการรับรู้และตีความโดยคนใน (Insider) ซึ่งมีประสบการณ์และความผูกพันต่างจากคนนอก (Outsider) ประสบการณ์และความผูกพันของความเป็นคนในนี้เองที่สรรค์สร้างให้ถิ่นที่แตกต่างออกมาจากพื้นที่ พื้นที่จะกลายเป็นถิ่นที่ก็ต่อเมื่อคนมีความผูกพันและเชื่อในคุณค่าความสำคัญของมัน (Wolf, S. Krueger, and K. Flora, 2014) Christian Norberg-Schulz (1980) นิยามถิ่นที่ (Place) คือลักษณะของบรรยากาศและสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นผลรวมแห่งปรากฏการณ์ดำรงชีวิตในพื้นที่ และสำนึกต่อถิ่นที่ (Spirit of Place หรือ Sense of Place) คือลักษณะอันเป็นที่สุดแห่งความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อพื้นที่โดยที่อัตลักษณ์ของมนุษย์ถูกแสดงออกและรับรู้ได้จากสภาวะแวดล้อมนั้นๆ ถิ่นที่ไม่ใช่พื้นที่และไม่ใช่สิ่งที่อยู่ในจินตนาการ ถิ่นที่คือภูมิทัศน์ซึ่งปรากฏอย่างเจาะจงจากความหมายที่ตั้งใจไว้และจากการกระทำของมนุษย์เพื่อดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อม ความหมายนั้นสั่งสมเป็นสภาพแวดล้อมและสภาพแวดล้อมที่สื่อสารความหมายและตราตรึงมนุษย์ให้ดำรงตนและระลึกถึงถิ่นฐานนั้น

ภูมิทัศน์เป็นพื้นที่แห่งการรังสรรค์อัตลักษณ์ อัตลักษณ์ของมนุษย์แฝงฝังอยู่ในภูมิทัศน์ผ่านเจตนา การสร้าง การปรับเปลี่ยน ตลอดจนการรับรู้ถึงองค์ประกอบต่างๆ ในสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ ความสัมพันธ์ถูกสั่งสมอยู่ในกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อมเมือง เราใช้งาน ครอบครอง

และควบคุมรูปทรงภูมิทัศน์ของเมืองผ่านเจตนาและการตัดสินใจ เราทำการเปลี่ยนแปลงหรือสรรค์สร้างสภาพแวดล้อมผ่านแรงกระตุ้นจากประสบการณ์ ความรู้สึก และนึกคิดถึงสิ่งใดที่ควรดำรงอยู่และสิ่งใดที่ควรแปรเปลี่ยนในถิ่นที่อยู่อาศัยและใช้ชีวิต การสังสรรค์ระหว่างความเป็นปัจเจกกับความเป็นสังคมในระดับที่กว้างกว่าเกิดขึ้นอยู่เสมอและก่อตัวหลากหลายมิติบนขอบเขตอันแตกต่างของภูมิทัศน์ แต่ในพื้นที่ที่อยู่ในห้วงคำนึงเล็กน้อยเท่าใด ความเป็นมนุษย์ ความหมาย และความสำคัญของการดำรงอยู่ในพื้นที่ที่ถูกสะท้อนออกมาเด่นชัดมากยิ่งขึ้นเท่านั้น อัตลักษณ์ของตัวตนกับอัตลักษณ์ของสังคมอาจจะแฝงฝังแตกต่างกันในสิ่งที่เรียกว่าบ้าน ละแวกบ้าน ย่าน ชุมชน และเมือง แต่สัณฐานเมืองที่ซึ่งการดำรงอยู่ของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมจะถูกสะท้อนออกมาเป็นลักษณะอย่างเจาะจงของภูมิทัศน์เมืองมากที่สุดคือถิ่นที่เนื่องด้วยความเป็นคนในพื้นที่ทั้งที่ดำรงอยู่หรืออยู่ในห้วงคำนึง

5. วัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลัง

เมืองเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมและภูมิทัศน์เมืองก่อเกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรม กล่าวให้แคบกว่านั้นเมืองเป็นผลผลิตของ “วัฒนธรรมที่นำภูมิทัศน์” (Phuengsoontom and others, 2006: 32) และสิ่งที่ควรวิเคราะห์คือมิติแวดล้อมใดในทางสังคมวัฒนธรรมที่ชี้นำภูมิทัศน์ Amos Rapoport (2005: 77) กล่าวว่า วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งของแต่คือความคิด วัฒนธรรมคือแนวคิดซึ่งเป็นเสมือนเครื่องหมายกำกับในทุกสิ่งที่ผู้คน คิด เชื่อ และปฏิบัติ การแสดงออกของวัฒนธรรม ได้แก่ โลกทัศน์ (Worldview) ที่สมาชิกทุกคนในกลุ่มสังคมนั้นๆ มีร่วมกัน คุณค่า (Value) ที่ยึดถือซึ่งแสดงออกผ่านอุดมคติ ภาพลักษณ์ และความหมายที่ใช้เพื่อประเมินสภาพแวดล้อม และวิถีชีวิต (Way of Life) ที่ถูกเลือกใช้ชี้นำกิจกรรมและการกระทำของมนุษย์ในสภาพแวดล้อม (เพ็งอ้าง: 96) วัฒนธรรมยังมีความหลากหลายและแตกต่างซึ่งสังคมในแต่ละกลุ่มมีวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นของตนเองที่เรียกว่าวัฒนธรรมย่อย (Subculture) วัฒนธรรมในแง่มุมนี้จึงหมายถึงความคิดและการกระทำที่มีร่วมกันของแต่ละกลุ่มสังคมซึ่งส่งผลต่อการสร้างรูปลักษณะทางภูมิทัศน์ของตนได้แตกต่างออกไปจากถิ่นอื่น

วัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลังภูมิทัศน์คือสำนักกรวม Immanuel Kant มองปรากฏการณ์ทางสังคมไม่ใช่เพียงผลจากปฏิบัติการหรือการกระทำเท่าที่เรามองเห็นแต่รวมถึงความคิดในฐานะที่เป็นความจริง ความคิดที่ดำรงอยู่ก่อนสังคมปรากฏ ความคิดที่มีอุดมการณ์อยู่เบื้องหลัง Emille Durkheim ตั้งข้อสงสัยว่าเหตุใดคนจึงมาอยู่รวมเป็นสังคมและพบว่าความคิดที่อยู่เหนือสังคมคือสำนักกรวม (Collective Consciousness) ดุลยภาพของสังคมไม่เคยหยุดนิ่งโดยมีกระบวนการเคลื่อนไหว การสรรค์สร้างสำนักกรวม และการสร้างความหมายและความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันในสังคม (Ganjanapan, 2005: 40-44 และ 141-152) ในนัยนี้ สำนักในถิ่นที่ซึ่งได้กล่าวไว้ว่าปรากฏและสื่อสารอยู่ในภูมิทัศน์จึงเป็นทั้งสิ่งที่ดำรงอยู่ก่อนหน้า ท่ามกลาง และภายหลังการรังสรรค์สิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้าง การที่ผู้คนนิยามความหมายให้แก่สภาพแวดล้อมล้วนเป็นผลจากประสบการณ์การใช้งานพื้นที่ในความทรงจำ การระลึกถึงศักยภาพการครอบครองควบคุมภูมิทัศน์ในปัจจุบัน และความนึกคิดในภพหน้าเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของแต่ละกลุ่มสังคม

อัตลักษณ์เป็นผลหล่อหลอมมาจากการนิยามความจริงและการให้คุณค่าความสำคัญที่สะท้อนออกมาอย่างเรียบง่ายว่าสิ่งใดที่ผู้คนชอบและไม่ชอบในภูมิทัศน์ ความหมายเหล่านี้สะท้อนให้เห็นกระบวนการสร้างสำนักต่อภูมิทัศน์ สำนึกต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ในภูมิทัศน์ หรือกล่าวให้แคบที่สุดคือสำนึกต่ออัตลักษณ์ของตนเอง อัตลักษณ์เมืองจะถูกหยั่งถึงเมื่อเรากล้าคลายความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการผลิตสำนักกรวมทางสังคมกับวิวัฒนาการสร้างถิ่นที่ในสภาพแวดล้อม

การศึกษาอัตลักษณ์ (Identity) คือการทำความเข้าใจกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ (Identification) ที่ผูกโยงอยู่กับการผลิตพื้นที่ วัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลังภูมิทัศน์หมายรวมทั้งความคิดและการกระทำ วิวัฒนาการของภูมิทัศน์เมืองอันเป็นผลจากการกระทำทางสังคมปรากฏในงานเขียนของ M. R. G. Conzen ซึ่งทำการศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบสัณฐานเมืองเพื่อตอบคำถามว่าเหตุใดเมืองจึงถูกสร้างและถูกสร้างขึ้นอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และภูมิทัศน์เมืองดำเนินไปผ่านวัฏจักรทางสังคม เศรษฐกิจในแต่ละยุคสมัยที่ส่งผลต่อการก่อตัว คงอยู่ หรือเปลี่ยนแปลงของโครงข่ายถนน แปลงที่ดิน อาคาร และการใช้ประโยชน์ที่ดิน (Conzen, 1969; Moudon, 1997) ในขณะที่ M. R. G. Conzen มองปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านองค์ประกอบซึ่งตั้งอยู่คงที่ในภูมิทัศน์ Bill Hillier และ Julienne Hanson (1989) มองปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านองค์ประกอบที่เคลื่อนไหว การสัญจรเคลื่อนที่ของผู้คนมีอิทธิพลต่อโครงสร้างหน้าที่ของรูปทรงเมือง โดยที่ว่าง (Space) คือกรอบสัณฐานแห่งรูปร่างทั้งหมดของสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้าง แบบแผนการใช้งาน การครอบครอง การรับรู้ ตลอดจนลักษณะเฉพาะทางสังคม

การทำความเข้าใจอัตลักษณ์เมืองเป็นเรื่องของวัฒนธรรมและวัฒนธรรมนั้นคือเรื่องของความคิด ความหมาย และการผลิตพื้นที่ (Production of Space) Henri Lefebvre (1991: 38-39 and 46-48) มองพื้นที่เมืองเป็นหน่วยที่ต้องถูกวิเคราะห์ วิวัฒนาการของเมืองไม่ได้แยกขาดออกจากการรับรู้ สิ่งนึกคิด ประสบการณ์ และความหมายทางสังคมที่ถูกผลิต การอ่านประวัติศาสตร์เมืองไม่ใช่แค่เพียงการศึกษาเหตุการณ์แต่คือการอ่านประวัติศาสตร์ของพื้นที่ทางสังคม (Social Space) โดยเหตุนี้ วัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการได้มาและการแปรเปลี่ยนภูมิทัศน์เมืองมีความหลากหลาย แต่สิ่งเหล่านั้นก็ปรากฏชัดอยู่ในชนชั้น ความคิด และจิตสำนึก อัตลักษณ์เมืองเป็นพื้นที่แห่งประสบการณ์โดยไม่ได้ดำรงอยู่ทั้งทางกายภาพหรือความคิดแต่เป็นพื้นที่ปะทะสังสรรค์ของความคิดนึกกับปฏิบัติการจริงในแต่ละพื้นที่

ภาพที่ 3: ผู้คนแฝงฝังอัตลักษณ์ทางสังคมและปัจเจกบุคคลลงในสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ที่สื่อสารความหมายนั้น

ในแง่มุมมองทางวัฒนธรรม (ในที่นี้หมายถึงสำนึกและการกระทำของสังคม) การอ่านอัตลักษณ์เมืองต้องกระทำผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการสร้างสำนึกร่วมกับกระบวนการผลิตพื้นที่ อย่างไรก็ตาม พลวัตของกระบวนการกลายเป็นเมืองคือความสลับซับซ้อนแห่งความจริงและความจริงนั้นก็ถูกเขียนขึ้นจากประวัติศาสตร์ของการก่อร่างและแปลงเมือง บ้านที่กินส่วนใหญ่่มักมองเพียงวิวัฒนาการของภูมิทัศน์เมืองผ่านความทรงจำของการสร้างความเป็นชาติและเมืองโดยละเลยความทรงจำของการผลิตพื้นที่จากแต่ละกลุ่มสังคมและชนชั้นตลอดจนปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันจนสั่งสมเป็นชุมชนเมือง ความทรงจำเกี่ยวกับความจริงย่อมส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ วัฒนธรรมจะสามารถถูกค้นพบก็ต่อเมื่อประวัติศาสตร์ของแต่ละกลุ่มสังคมยังคงอยู่และปรากฏโดยไม่ถูกเบียดขับออกไปโดยความทรงจำกระแสหลักแห่งรัฐชาติ (Sattayanurak, 2012) วิวัฒนาการของความเป็นเมืองและการทำความเข้าใจถึงอัตลักษณ์อาจถูกเขียนขึ้นได้จากความทรงจำกระแสหลัก แต่ความจริงอีกด้านของความเป็นชุมชนในเมืองก็มีความสำคัญเท่าเทียมแม้เป็นเพียงสิ่งเล็กๆ ในความทรงจำ

ความสัมพันธ์ระหว่างสำนึกร่วมกับการคงอยู่ของชุมชนปรากฏในงานเขียนของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา โดยการทำความเข้าใจชุมชนจากการมองเมืองและบ้านเป็นปริภูมิพลที่แยกออกจากกัน³ “เมือง” คือผลผลิตจากระบบสังคมศักดินา อำนาจรัฐ และทุนนิยม ในขณะที่ “บ้าน” หรือ “หมู่บ้าน” คือผลผลิตจากระบบสังคมชุมชนบุพกาลที่มีกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่ก่อตัวขึ้นจากจิตสำนึกร่วมของความเป็นชุมชน แม้ว่าสิ่งที่กล่าวถึงคือการคงอยู่ของชุมชนชนบท แต่ข้อวิพากษ์นี้จุดประกายสิ่งที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับอัตลักษณ์เมืองก็คือการทำความเข้าใจถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมการสร้างพื้นที่ทางสังคมของชุมชนและชนชั้นต่างๆ ในเมือง ชุมชนเมืองแน่นอนว่าต่างจากชุมชนชนบทแต่กลับเป็นความท้าทายต่อการทำความเข้าใจภูมิทัศน์ปรากฏอันเป็นผลมาจากสำนึกของความเป็นชุมชน⁴

กระบวนการผลิตสำนึกร่วมทางสังคมกับวิวัฒนาการสร้างถิ่นที่ในสภาพแวดล้อมดำรงอยู่ในประวัติศาสตร์ของคนธรรมดา ประวัติความเป็นมาต่อการรวมกลุ่มเป็นชุมชน การปรับเปลี่ยนพื้นที่ และการสรรค์สร้างถิ่นที่จากสำนึกในอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) อย่างไรก็ตาม ความเป็นชุมชนมีความสัมพันธ์ตอกทอดจากคู่ตรงข้ามอันหลากหลายทางวัฒนธรรม มิติคู่ตรงข้ามนั้นดำรงอยู่ สันจรระหว่างกัน และส่งผลต่อลักษณะเฉพาะของมโนทัศน์ทางสังคมและการกระทำของมนุษย์ (Ganjanapan, 2005: 13-14) อาทิ เมืองกับชนบท รัฐกับประชาชน ทุนนิยมกับชนชั้น หรือแม้แต่โลกาภิวัตน์ (Globalization) กับท้องถิ่นภิวัตน์ (Localization) เมืองไม่ใช่ภาพนิ่งทางวัฒนธรรมแต่เป็นภาพเคลื่อนไหวของปฏิบัติการทางสังคมต่อพื้นที่ซึ่งล้วนหล่อหลอมอยู่ในสำนึกของผู้คนต่อการนิยามคำว่าอัตลักษณ์เมือง

³ อ่านเพิ่มเติมใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (Natsupha, 1997; 2001) รวมถึงงานเขียนอื่น

⁴ ความเป็นชุมชนคือการรับรู้ของผู้คนว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มโดยที่การรับรู้ขึ้นกับวิถีคิดและไม่จำเป็นต้องรู้จักปฏิสัมพันธ์ต่อกันจริง สำนึกร่วมและการสรรค์สร้างถิ่นที่จึงก่อตัวขึ้นได้ทั้งที่เป็นชุมชนซึ่งดำรงอยู่จริงในพื้นที่และรวมถึงความเป็นชุมชนในสำนึกที่ไร้ขอบเขต (Anderson, 1983)

6. ความคาดหวังที่อยู่เบื้องหน้า

ภูมิทัศน์เมืองเป็นสิ่งที่เราเหล่านักวางแผนและออกแบบต้องร่วมสรรค์สร้างจัดวางแต่เอกลักษณ์เป็นสิ่งที่เราต้องเรียนรู้ หยั่งถึง และเคารพความจริงและความหมายหลายด้านของสังคม หลายครั้งที่เราต้องประหลาดใจเมื่อผู้คนหวงระลึกถึงสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นอย่างเรียบง่ายไร้ทักชะและผูกพันกับภูมิทัศน์บางส่วนของเมืองที่ห่างจากเชิงชั้นการออกแบบเฉกเช่นคำว่าสุนทรียศาสตร์ที่นักออกแบบใฝ่หาเราเฝ้าหาความเป็นระเบียบของการจัดวางองค์ประกอบแต่เราเองอาจไม่เคยหยุดคิดพิจารณาว่าองค์ประกอบที่ไร้ระเบียบในทางภูมิทัศน์ตอบสนองต่อความหมายแห่งการดำรงอยู่ของกลุ่มสังคมใดในสภาพแวดล้อม ความคาดหวังที่รออยู่เบื้องหน้าการอ่านอัตลักษณ์เมืองคือการเคารพในคุณค่าของภูมิทัศน์ที่สั่งสมจากประสบการณ์และความคิดของผู้คนและการปรับความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์เมืองให้ดำรงไว้ซึ่งความหมายแห่งความจริงที่ผู้คนเชื่อและคาดหวัง ผู้คนอาจจะจดจำเมืองแต่ความทรงจำถึงอัตลักษณ์เมืองกลับดับแคบและเลือนรางด้วยเหตุที่ภูมิทัศน์ไม่ได้ตอบสนองหรือช่วยสร้างสำนึกตราตรึงเขาไว้ในถิ่นที่อยู่อาศัยและใช้ชีวิต ภูมิทัศน์ที่ไม่ช่วยให้ผู้คนมีประสบการณ์การดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมดังปรารถนา ภูมิทัศน์ที่ซึ่งความนึกคิดเกี่ยวกับตนเองและสังคมชนชั้นของตนไม่เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในเมือง

การอ่านอัตลักษณ์เมืองเป็นหนึ่งในกระบวนการสำคัญที่สุดของการรังสรรค์สภาพแวดล้อมซึ่งก็คือการทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมที่ถูกสร้าง การทำความเข้าใจนั้นจะได้มาจากการศึกษาประวัติศาสตร์ การก่อร่างและแปลงเมืองของผู้คนและชุมชน การพิจารณากระบวนการผลิตสร้างพื้นที่จากผู้คนหลากหลายชนชั้น และการหยั่งถึงความหมายและความสำคัญของภูมิทัศน์จากมโนทัศน์ของผู้คนเหล่านั้นเพื่อให้เข้าใจความสลับซับซ้อนแห่งความจริงในสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นรากฐานต่อการเคารพกระบวนการทางปัญญาและภูมิทัศน์ที่ผู้คนสั่งสม ลึกลงไปกว่านั้นคือการเคารพความเป็นคนและสังคมในภูมิทัศน์ซึ่งจะเกื้อหนุนให้เราาร่วมรังสรรค์อัตลักษณ์เมืองให้กลายเป็นภาพที่ถูกจดจำและอยากจดจำของสังคม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- Charoensin-O-Larn, Chairat. (1999). *Watakam Karn Pattana*. (In Thai) (Development Discourse). Bangkok: Research and Development Center of Krirk University.
- Feungfusakul, Apinya. (2000). *Auttaluk – Karn Tobtuan Tidsadhee Lae Krob Naewkid*. (In Thai) (Identity: Theoretical and Conceptual Review). 1st National Congress on Sociology: The State of Research on the Dynamism of Thai Society. 15-16 December 2000.
- Ganjanapan, Anan. (2005). *Karn Talu Krob Lae Kubdak Kong Kwamkid Baeb Kutrongkam*. (In Thai) (Braking through Dichotomous Concepts' Frameworks and Traps). Bangkok: Amarin.
- Ganjanapan, Anan. (2012). *Tok Kwamkid Sangkomsatr Nai Sangkom Thai*. (In Thai) (Concept of Sociology in Thai Society). Chiang Mai: Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.

- Karnthak, Anuwat and Weerataweemat, Songyot. (2015). “*Phumithat Wattanatham – Kwammhay Pattanakarn Tang Kwamkid Lae Tidtang Karnsuksa Vijai*. (In Thai) (*Cultural Landscape : Meaning, Conceptual Development and Research Direction*)”. **Varasarn Vichakarn – Kana Satapatayakummasart, Khon Kaen University (Academic Journal: Faculty of Architecture, Khon Kaen University)**, 14(2), 1-12.
- Kirdsiri, Kreangkrai. (2008). **Chumchon Kab Phumithat Wattanatham**. (In Thai) (**Community and Cultural Landscape**). Bangkok: Usakanae.
- Leangpaseart, Ratchaporn. (2018). **Naewkid Kong Karl Marx Kab Karn Suksa Chumchon Muang**. (In Thai) (**Karl Marx’s Concepts and Urban Study**). Retrieved June 2, 2018, from <http://www.academia.edu/2347391>.
- Natsupha, Chatthip. (1997). **Ban Kab Muang**. (In Thai) (**Community and City**). Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Natsupha, Chatthip. (2001). **Naewkid Settakid Chumchon – Koasano Tang Tidsadhee Nai Boribot Tang Sangkom**. (In Thai) (**Communal Economy Approach: Theoretical Issue in the Social Contexts**). Bangkok: Vitheetat.
- Phuengsoontorn, Wanida and others. (2006). **Naewtang Karn Jatkarn Phumithat Wattanatham**. (In Thai) (**Management Approach for Cultural Landscape**). Bangkok: Amarin Printing and Publishing.
- Sattayanurak, Saichol. (2012). “*Karn Torsu Bon Puangtee Kwam Suangjum Kong Kon Lark-laey Chattipan Nai Patate Thai*. (In Thai) (*The Struggle on Memory Space of Diverse Ethnic Groups in Thailand*)”. **Najua: Prawattisart Sathapattayaakam lae Sathapatayakam Thai (Njua: History of Architecture and Thai Architecture)**, 8(1), 77-104.

ภาษาต่างประเทศ

- Anderson, B. (1983). **Imagined Communities**. London: Verso.
- Conzen, M. R. G. (1969). **Alnwick, Northumberland: a Study in Town-Plan Analysis**. Oxford: Alden Press
- Hall, T. (1998). **Urban Geography**. London: Routledge.
- Hillier, B. and Hanson, J. (1989). **The Social Logic of Space**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knox, P.L. and Marston, S.A. (2001). **Place and Regions in Global Context**. New Jersey: Prentice Hall.
- Kropf, K. (2009). “*Aspects of Urban Form*.” **Journal of the International Seminar on Urban Forms**. Vol.13 (2).
- Lefebvre, H. (1991). **The Production of Space**. Oxford: Blackwell.
- Lynch, K. (1960). **The Image of the City**. Cambridge: MIT Press.
- Maffei G. L. and Caniggia, G. (2001). **Interpreting Basic Building**. Firenze: Alinea.

- Moudon, A. (1997). "Urban Morphology as an Emerging Interdisciplinary Field in Urban Morphology." *Journal of the International Seminar on Urban Forms*. Vol. 1 (3)
- Norberg-Schulz, C. (1971). *Existence, Space and Architecture*. New York: Praeger.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. London: Academy Editions.
- Rapoport, A. (1977). *Human Aspects of Urban Form*. Oxford: Pergamon Press.
- Rapoport, A. (1990). *The Meaning of the Built Environment*. Tucson: the University of Arizona Press.
- Rapoport, A. (2005). *Culture, Architecture, and Design*. Chicago: Locke Science.
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion Limited.
- Spencer, J.E. and Thomas, W.R. (1969). *Cultural Geography*. New York: John Willey and Sons.
- Wolf, K.L., S. Krueger, and K. Flora. (2014). "Place Attachment and Meaning: A Literature Review". In *Green Cities: Good Health*. College of the Environment, University of Washington. Retrieved January 1, 2018, from www.greenhealth.washington.edu.